

מבנה משולש כפול בסוגיה אחת בבבלי עירובין (עז ע"א - עח ע"א)

תקציר

מבנים משולשים מצויים בסוגיות הבבלי במסכת עירובין, ומטבע הדברים – גם במסכתות אחרות שטרם נחקרו. מאמר זה דן בסוגיה של המשנה השנייה בפרק השביעי, העוסקת ב"כותל שבין שתי חצירות". תוכן הסוגיה של משנה זו וסדר-העניינים בה – נראים, לכאורה, לא ברורים, אך עיון נוסף בסוגיה – מגלה, שיש בה שני מבנים משולשים, הבאים בסוגיה אחת. מטרת מאמר זה היא להציג את שני המבנים המשולשים, המצויים במהלך אותה סוגיה, העוסקת בעניינים שונים. תחילה נדון במבנה המשולש הראשון בנפרד, ואחר-כך נדון במבנה המשולש השני.

מילות מפתח: מבנה משולש; עירובי-חצרות; צורה וסגנון בסוגיות; עריכת סוגיות.

הקדמה למבנה המשולש הראשון

המשנה השנייה בפרק חלון (עו ע"ב) במסכת עירובין – מציינת את דין עירובי חצרות (=השתתפות בפת של כל בעלי הבתים של אותה חצר והנחתו באחד מבתי החצר לפני כניסת-השבת – הופכת את החצר לרשות אחת). הדבר נעשה, כדי שבעלי-הבתים יוכלו לטלטל מן הבתים לחצר, ולהפך (עירובין פ"ז מ"א; רש"י, עירובין, מט ע"א, ד"ה: "משום דירה") – ביחס לשני בעלי חצרות, כשכותל בגובה עשרה טפחים וברוחב ארבעה טפחים – מפריד בין החצרות שלהם. המשנה קובעת, שכל אחד מהם מערב לעצמו, והם לא רשאים לערב ביחד ("מערבין שְׁנַיִם, ואין מערבין אחד").

בקשר לנושא הכותל מהמשנה – הביאו בסוגיה דיון אחר, העוסק גם הוא ב"כותל שבין שתי חצירות, שצידו אחד [לחצר אחת] – גבוה עשרה טפחים, וצידו אחד [לחצר שנייה] – שוה לארץ", כלומר, אינו גבוה עשרה. בהקשר ה"כותל שבין שתי חצירות" – הביאו בסוגיה את היפוכה של בעיה זו: "חריץ שבין שתי חצירות: צידו אחד [לחצר אחת] – עמוק עשרה [טפחים], וצידו אחד [לחצר השנייה] – שוה לארץ", כלומר, אינו עמוק עשרה טפחים.

בסוגיה יש "צריכותא" ביחס לשני הדינים הללו.

בהמשך הסוגיה דנו במיעוט גובה כותל, העומד בין שתי חצרות, על-ידי "סולם המצרי", שאינו נחשב כממעט את גובה הכותל, ועל-ידי "סולם הצורי", שנחשב כממעט את גובה הכותל. החשיבות במיעוט גובה הכותל – מתבטאת בכך שהיא מתירה לבעלי-החצר להשתמש בראש

הכותל.

לאחר-מכן, הובאה המימרה של אביי, הדנה גם היא ב"כותל שבין שתי חצירות", אך משלבת בתוכה הנחת שני סולמות, שרוחבם, לפחות, ארבעה טפחים משני צדי החצרות, כשהמרווח בין הסולמות, המונחים בראש הכותל, אינו עולה על שלושה טפחים – דבר, המהווה כעין פתח בין שתי החצרות ומאפשר לשני בעלי החצרות הללו לערב ביחד.

המבנה המשולש הראשון

שלוש המימרות הראשונות, המייצגות את המבנה המשולש הראשון, הן כדלהלן:

1. אמר רבה (אמר) רב הונא¹ אמר רב נחמן²: כותל שבין שתי חצירות.³

2. אמר⁴ רב שיזבי אמר רב נחמן⁵: חריץ שבין שתי חצירות.⁶

3. אמר אביי: כותל שבין שתי חצירות.⁷

נוסח המימרה הראשונה

נוסח המימרה הראשונה משמו של "אמר רבה (אמר) רב הונא אמר רב נחמן" הוא משובש, ואין לסמוך עליו מבחינת סדר הזמנים הכרונולוגי. כך מציין בעל הדק"ס: "ונוסח הדפוס משובש, דרב הונא הוה קשיש מר"י, ולא אמר משמיה".⁸

כך – גם ביחס לנוסחות כ"י"מ וכת"י אוקספורד: "אמר רבה בר בר חנה אמר רב נחמן", הנוסח: "א"ר נחמן אינו הגיוני",⁹ אף-על-פי שמשמע, שרבה בר בר חנה היה באזור של רב נחמן.¹⁰ גם לפי

1. בכת"י ותיקן 109 (להלן: כ"י"ב): "אמר רבה בר רב הונא אמר רב נחמן"; ראו רנ"ג רבינוביץ, **דקדוקי סופרים**, ג: עירובין, ירושלים תש"ד, עמ' קנ"ג אות ת: "[...] ובדפוס שאלוניקי (=סלוניקי) אמר רבה [בר] רב הונא א"ר נחמן וכ"ה (=וכן הוא) ברי"ף ובאור זרוע סי' קע"ט ס"ק יג וכן הגיה ר' ישעיהו ברלין ובס' גאון יעקב מהא דלקמן פג ב"; בכת"י מינכן 95 (להלן: כ"י"מ): "אמר רבה בר בר חנה אמר רב נחמן"; בכת"י אוקספורד 366 (להלן: כ"י"א): "אמר רבה בר בר חנה אמר רב נחמן"; רבינוביץ (שם), אות ת: "וכ"ה בכת"י א"פ (=אוקספורד)"; עירובין פג ע"ב: "רבה בר רב הונא אמר רב נחמן"; הרי"ף עירובין עז ע"א: "אמר רבה בר רב הונא א"ר נחמן"; נוסח הרא"ש עירובין דפוס ונציה עז ע"א: "אמר רבה בר רב חנא אמר רבי יוחנן"; השו"ה הרא"ש (בנוסח הדפוסים) שם, עז ע"א: "אמר רבה (אמר) [בר] רב הונא אמר רב נחמן"; יהודה הברצלוני, **ספר העתים**, בני-ברק תשכ"ד, הל' עירובי חצירות, סי' קיד, עמ' 140-141: "אמר רבה בר רב הונא אמר רב נחמן"; ל' גינצבורג, **גזיזי שעכטער**, ב, ירושלים תשכ"ט, עמ' 29: "ותוב אמר רב הונא אמר רב נחמן", ובהע' 22: "לפנינו בדפוס משובש, אמר רבה אמר רב הונא, וכבר נתקן על הגיליון"; ב"מ לוין, **אוצר הגאונים**, ג: מסכת עירובין, ירושלים תרצ"א, סי' קנ"ה, עמ' 62: "ותוב אמר רב הונא אמר רב נחמן"; ל' כהנא, **גאון יעקב**, ירושלים תשנ"ז, עירובין עז ע"א, ד"ה: "אמר רבה בר הונא א"ר נחמן"; בית-יוסף טור או"ח הלכות שבת סי' שע"ב סע' ו ד"ה: "ומ"ש ועיקר תשמיש הכותל": "אמר רב הונא אמר רב נחמן".

2. ר"ה, עירובין עז ע"א: "אמר רב נחמן" בלבד; וכן ר"י בן חכמון, **פירושו רבינו ישמעאל בן חכמון על הלכות הרי"ף מסכת עירובין**, מהדורת חמ"י שטינברג, בני-ברק תשל"ד, עז ע"א; וכן מ"ע מפאנו, **אלפסי זוטא**, א, מהדורת א"ד פינס, ירושלים תשל"ב, עירובין עז ע"א; אך השו"ה חננאל (להלן: ר"ה), עירובין פד ע"א: "היינו דרבה אמר רב נחמן".

3. עירובין עז ע"א.

4. בכ"י"מ: "ואמר"; רבינוביץ (לעיל הערה 1), עמ' קנ"ג, אות ג: "ואמר, והוא ט"ס"; ר"ה (לעיל הערה 2): "וכן אמר".

5. ר"ה (שם), עז ע"א: "וכן אמר רב נחמן" בלבד; וכן בן חכמון (לעיל הערה 2), ובהע' 66 העיר המהדיר: "לפנינו נוסף: רב שיזבי", ולא העיר על תוספת במימרה הקודמת; השו"ה הר"ה (שם), פד ע"א: "היינו דרב שיזבי אמר רב נחמן".

6. עירובין עז ע"א.

7. עירובין עז ע"ב.

8. רבינוביץ (לעיל הערה 1), אות ת.

9. רבינוביץ (שם), אות ת.

נוסח הר"ח, המציין רק את "אמר רב נחמן" בלבד (בהנחה שזה נוסח) וגם לפי נוסח הרא"ש בדפוס ונציה: "אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן" ולמרות העדיפות של הנוסח האחרון¹¹ על כל הנוסחות האחרות – עדיין לא ברור בשמו של מי נמסרה המימרה הראשונה.

נוסח המימרה השנייה

לחוסר הבהירות בשם של האמוראים במימרה הראשונה – מצטרף חוסר הבהירות גם ביחס לשם של האמוראים בנוסח המימרה השנייה. זאת – משום שאין התאמה מלאה בין שמות האמוראים במימרה השנייה לבין שמות האמוראים במימרה הראשונה (חוץ משמו של רב נחמן – בנוסח הדפוס): כל אחת מהן נמסרת בשמות שונים.

גם אם נסתמך על נוסח כ"מ, שהוא היחיד, המציע את המימרה השנייה בשמו של "ואמר רב שזבי א"ר יוחנן", ונקבל את ההצעה, שגם נוסח המימרה הראשונה היה אף הוא משמו של "אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן",¹² באופן כזה שתיווצר התאמה בין המימרה הראשונה לשנייה משמו של "א"ר יוחנן" – הרי אין לשתי המימרות הללו שום קשר ביחס למימרה השלישית, הנמסרת משמו של "אמר אביי" בלבד, ואין במימרה השלישית משמו של אביי שום חילופי-גרסאות.

נוסח המימרה השלישית

המימרה השלישית היא משמו של אביי: "אמר אביי: כותל שבין שתי חצירות גבוה עשרה טפחים והניח סולם רחב ארבעה¹³ – מכאן, וסולם רחב ארבעה – מכאן, ואין בין זה לזה שלושה טפחים – מְמַעַט; שלושה – אינו ממעט".

בנוסח המימרה השלישית אין חילופי-גרסאות כלל בשמו של אביי.

תוכן המימרה השלישית זהה רק בפתח בלבד – לתוכן המימרה הראשונה. כלומר, רק שורת הפתיחה הראשונה של המימרה השלישית זהה למימרה הראשונה: "כותל שבין שתי חצירות", אך המשך תוכן המימרות הללו הוא שונה.

עריכת שתי המימרות הראשונות כחלק מהמבנה משולש

עריכת שתי המימרות הראשונות כחלק מהמבנה משולש – באה מפאת הקירבה¹⁴ העניינית שביניהן:¹⁵ שתי המימרות הללו קרובות או דומות מאוד מבחינה הלכתית,¹⁶ ולכן ערכו אותן

10. נדה כ ע"ב; ח' אלבק, **מבוא לתלמודים**, ירושלים תשכ"ט, עמ' 305.

11. רבינוביץ (שם), אות ת: "וטוב לגרוס א"ר יוחנן וכ"ה ברא"ש דפוס ווינציא אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן".

12. רבינוביץ (שם), אות ג: "אבל יותר נראה כמ"ש באות ת, שגם שם היה הנוסח ר' יוחנן".

13. רמב"ם, הלכות עירובין ג ד, התעלם מרוחב הסולם; **מגיד משנה** (על הרמב"ם) (להלן מג"מ): "ולא ראיתי בספרי רבינו זכר לרוחב הסולם, אבל הרשב"א ז"ל כתב: רחב ארבעה – כלשון המימרה".

14. א' גולדברג, **פירוש למשנה מסכת עירובין**, ירושלים תשמ"ו, עמ' 196 הע' 4, כתב על סידור בגלל קירוב לשון שבין "שתי חצרות" בחלון ל"שתי חצרות" זו כנגד זו ברשות הרבים בדברי יתר על כן של ר' יהודה" (**תוספתא: עפ"י כתב יד וינה ושנויי נוטהאות מכתב יד ערפורט**,² מהדורת ליברמן, ירושלים תשנ"ג, עמ' 130).

15. גינצבורג (לעיל הערה 1): "ותוב אמ' רבה בר רב הונא אמ' רב נחמן כותל שבין ב' חצירות גבוה י' ורחב ד' וכו': וכין (=ןכן) חריץ שבין שתי חצירות וכו'". המילה: "וכין" יוצרת קירבה להלכה במימרה הקודמת; ראו דברי לויין (לעיל הערה 1); הר"ח (לעיל הערה 2), עז

בסמיכות: ¹⁷ זו אחר זו בסוגיה, כשלאחריהן באה צריכותא, המעידה גם היא על קירבתן של שתי המימרות, ¹⁸ ולא רק מפני ששתיהן נאמרו משמו של אותו חכם (רב נחמן). ¹⁹

כמו-כן, קירבתן של שתי המימרות הללו מתבטאת בהסבר הזהה והקצר להלכה שבשתיהן: "נותנין אותו לזה ששואה לארץ, משום דהוה ליה לזה – תשמישו בנחת, ולזה – תשמישו בקשה", ²⁰ אך אין ביחס למימרות הללו כל מו"מ. עורכי הסוגיה משתדלים לא להניח מימרות בסוגיה ללא מו"מ. ²¹ לפיכך, כשאין מו"מ כלשהו ²² ביחס למימרות הללו, נטפלו עורכי הסוגיה לעיסוק בשאלה המתבקשת: אם הן כל כך דומות, ²³ לשם מה הביאו את שתיהן? הם פותרים זאת בדרך של צריכותא ²⁴ ביניהן – כדי להראות את החידוש בכל אחת מהן ²⁵ ואת נחיצות שתיהן בסוגיה. ²⁶

מטרת עריכת נושאי המיעוט בסוגיה בין שתי המימרות הראשונות למימרה השלישית

עורכי הסוגיה רצו להשלים את החלק השלישי של המבנה המשולש, הפותח אף הוא באותו עניין כמו המימרה הראשונה ובהתאם לרישא מהמשנה: "כותל שבין שתי חצירות", אבל בצורה הדרגתית של מתן הקדמות למימרה של "אמר אביי", המהווה את החלק השלישי במבנה המשולש.

הדרגה זו מצויה בין שתי המימרות הראשונות משמו של רב נחמן למימרה השלישית: "אמר אביי", והיא באה לידי ביטוי בסוגיה בשלושה נושאים, העוסקים בענייני מיעוט הכותל. הברייתא: "בא למעטוי", "אמר רב יחיאל: כפה ספל – מְמַעֵט", הברייתא: "סולם המצרי אינו

ע"א: "וכן אמר רב נחמן בחריין"; רמב"ם (לעיל הערה 13), ג ט"ו: "וכן"; מג"מ (לעיל הערה 13) ד"ה: "וכן": "מימרא שם כיוצא בכותל וענינה כענינה".

16. רשב"א, **עבודת הקודש**,² ב: בית נתיבות שער ד, א, מהדורת ח"ג צמבליסט, ירושלים תשס"ז, עמ' ט: "ומקצת הגאונים אמרו, שדין הכותל – כדון החריץ, ולא נתחווורו דבריהם". לפי דברי "מקצת הגאונים" הדינים בכותל ובחריץ – שווים, אם כי לרשב"א לא נתחווורו דבריהם; מ' המאירי, **חידושי המאירי על מסכת עירובין**, מהדורת ש"ז ברוידא, עו ע"ב, ד"ה: "מתני' כותל": "ודאי האי – כדיניה, והאי – כדיניה".

17. בית חדש טור או"ח הל' שבת ס"א שעב סק"י ד"ה: "ואם החריץ": "דין חריץ בענין זה – כדון כותל גם בריש הלון תרווייהו מימרי – דרב נחמן נינהו, וכתבן התלמוד סמוכין".

18. לדוגמה עירובין מט ע"א: "אמר רב יהודה אמר שמואל: המקפיד על עירובו – אין עירובו עירוב [...] אמר רב יהודה אמר שמואל: החולק את עירובו – אינו עירוב [...] ותרתי למה לי? צריכי [...]"; "ב"ח טור או"ח שם ס"א שעב ס"ו ד"ה: "ומיהו הרמב"ם": "ולפי זה מ"ש הרמב"ם [...] גבי חריץ רחב ארבעה, והכי מוכח בתלמודא מדמצריך להו – צריכי [...], דלהרמב"ם אידי ואידי קרֶחֶב ד".

19. א' ווייס, **מחקרים בתלמוד**, ירושלים תשל"ה, עמ' 250: "לגבי שתי מימרות מאותו חכם [...] עירובין עז א".

20. המאירי (לעיל הערה 16), עז ע"א, ד"ה: "אמר רב שיובי": "דכלל גדול הוא היה לזה תשמישו בנחת, ולזה תשמישו בקשה – נותנין אותו לזה שתשמישו בנחת".

21. א' צור, **אור ישראל: סוגיות במסכת עירובין**, לוד תש"ס, עמ' 233.

22. צור (שם), עמ' 356 והע' 4.

23. ג' יגרונדי, **חידושי הר"ן... על מסכת עירובין**, מהדורת א"ד פינס, ירושלים תשכ"ט, עז ע"א, ד"ה: "כותל": "דאי שוה ממש קאמ' כותל וחריץ בחד גונא נינהו, והכי עביד מינייהו רב נחמן תרי מימרי", הוא מסב את השאלה על רב נחמן: אם המימרות בכותל וחריץ "בחד גונא נינהו", איך רב נחמן עשה מהן שתי מימרות?

24. לדוגמה לעיל עירובין מט ע"א: "ותרתי למה לי? צריכי"; גולדברג (לעיל הערה 14), עמ' 199: "(והבבלי כדרכו עושה צריכותא)".

25. המאירי (לעיל הערה 16), עז ע"א, ד"ה: "אמר רבה": "אבל עכשיו לא בא לבאר [רב נחמן] ענין הפסק, אלא כשהכותל גבוה י' מצד אחד, ולא מצד שני" – החידוש ביחס למימרה הראשונה הוא לענין הגובה; שם ד"ה: "אמר רב שיובי": "אבל עכשיו בא רב נחמן לבאר, דאם עמוק י' מצד אחד לא מצד שני" – החידוש ביחס למימרה השנייה הוא לענין העומק.

26. [במיוחד] לר"ש הנגיד, **מבוא התלמוד**, בת-ים תשנ"ב, עמ' ג, ד"ה: "וההצרכה": "וההצרכה היא הבאה לקיים שני ענינים והסימן צריכא".

ממעט, והצורי – ממעט". עריכת כל ההקדמות בנושאי המיעוט הללו – נועדה להכין את הרקע המתאים להכנסת כל נושאי המיעוט בסולם – כפי שמצוי במימרה השלישית: "אמר אביי".

לכן ערכו תחילה את הברייתא: "בא למעט" – לאחר שתי המימרות הראשונות משמו של רב נחמן, מפני שהיא עוסקת בענייני מיעוט הכותל ("אם יש במיעוט ארבעה, מותר להשתמש בכל הכותל כולו" וכו'), כמו שהמימרה הראשונה משמו של רב נחמן עוסקת בענייני כותל²⁷ או מפני שהברייתא מתקשרת למימרה הראשונה.²⁸ יש לציין, שיש קשר מסוים²⁹ גם בין הברייתא: "בא למעט" – למימרה השנייה: "חריץ שבין שתי חצירות".

לאור כל האמור, הובאה הברייתא לאחר המימרות הראשונה והשנייה משמו של רב נחמן. אילו היו מקדימים ברייתא זו לפני שתי המימרות הללו, לא היה נוצר קשר מתאים למימרה השלישית: "אמר אביי". הברייתא היא זו שמתחילה ליצור את ההקשר ההדרגתי לעריכת המימרה השלישית: "אמר אביי", העוסקת אף היא ב"כותל שבין שתי חצרות", והיא מהווה את החלק השלישי במבנה המשולש.

לאחר שהביאו עניין אחד בנושא מיעוט – הברייתא לעיל, עברו לעניין אחר בנושא מיעוט, והביאו לאחר מכן את דברי רב יחיאל: "כִּפָּה ספל – ממעט", ולאחריו – את הנושא הבא, העוסק אף הוא בענייני מיעוט: "סולם המצרי אינו ממעט, והצורי – ממעט".

כל ענייני המיעוט הללו נועדו להכנת הרקע המתאים – כהקדמות לעריכת המימרה משמו של אביי, העוסקת אף היא ב"כותל שבין שתי חצירות, והניח סולם רחב ארבעה – מכאן, וסולם רחב ארבעה – מכאן, ואין בין זה לזה שלושה – ממעט...".

כותל, כלי וסולם, המצויים במימרה של אביי, הם כל אותם שלושת העניינים המקדימים העוסקים במיעוט, המצויים בין שתי המימרות משמו של רב נחמן – לבין המימרה השלישית "אמר אביי". כל הנושאים: הברייתא: "בא למעט" – את הכותל, מיעוט בכלים: "כפה ספל", והברייתא: "סולם הצורי ממעט" – מיעוט בסולם, קדמו למימרה של אביי ובאו כדי לשמש כמצע מתאים לעריכת המימרה משמו של אביי – כחלק השלישי במבנה המשולש. לכן, כל נושא המיעוט – בא כאן בסוגיה בבבלי בקשר למשנה השנייה: "כותל שבין ב' חצירות", ולא בקשר למשנה הראשונה בבבלי: "חלון שבין ב' חצירות", כפי שמצוי בירושלמי. זאת, כאמור, מפני שעורכי הסוגיה ביקשו לשלב את המימרה משמו של אביי – כחלק השלישי במבנה המשולש בסוגיה – ביחס למשנה השנייה.

כסיוע נוסף לאפשרות, שעריכת הברייתא: "בא למעט" וכל ענייני המיעוט באו כהקדמה למימרה של אביי – יש להדגיש את העובדה, שמן הראוי היה להציב את הברייתות ליד המשנה,³⁰ ולפני כל המימרות השונות של האמוראים או מחלוקת האמוראים. מדוע, אם-כן,

27. רש"י, עירובין עו ע"א, ד"ה: "בא למעט": "אכותל קאי".

28. מ' המאירי, **בית הבחירה על מסכת עירובין**, ירושלים תשכ"ב, עו ע"א: "כותל זה שבין שתי חצירות, שהיה גבוה עשרה, ובא אחד מהם למעט" וכו'.

29. תוספתא שו"ט (כ"ע פ"ט) ט"ו (עמ' 122): "שתי חצרות זו לפני זו [...] מְקַטְטָה באבנים בכפתים ובסולם הצורי" וכו'; ש' ליברמן, **תוספתא כפשוטה**, ניו יורק תשכ"ב, עמ' 426, לשורות 44-45: "שתי חצרות זו לפני זו [...] ובמשנתנו פ"ז מ"ג: 'חריץ שבין שתי חצרות'". נושא המיעוט קשור בצורה מאוד עקיפה גם לחריץ שבין שתי חצירות.

30. ד' הלבני, **מקורות ומסורות: ביאורים בתלמוד**, א: סדר מועד – מסכתות עירובין ופסחים, ירושלים תשמ"ב, עמ' תמה-תמו – מעלה בשאלתה את האפשרות, "שמקודם שָׁנוּ את הברייתות על ידי המשנה". ראו, למשל, את עירובין מה ע"א: "תניא א"ר יהודה: מעשה ברבי טרפון"; שם נב ע"ב: "תנא מפני טועי המדה".

באה הברייתא: "בא למעטו" וכל ענייני המיעוט (שהזכרנו לעיל) – בין שתי המימרות הראשונות למימרה השלישית?

גם כאן, ולפי האפשרות שהזכרנו קודם – אפשר לומר, שעריכת הברייתא: "בא למעטו" וכל ענייני המיעוט, שהוזכרו בין שתי המימרות הראשונות למימרה של אביי, נועדו, כאמור, להכשיר את הקרקע וליצור מעבר קָלֶק וברור לקראת המימרה של אביי – כחלק השלישי במבנה המשולש. אם לא כן, ראוי היה להציב את הברייתות: "בא למעטו", "סולם המצרי" (שספק, אם היה להן מקום בעריכת סוגיה זו, אלמלא באה אחריה המימרה: "אמר אביי") – ליד המשנה ולפני המימרות של האמוראים כאמור לעיל.

ללא כל ההקדמות הללו בין שתי המימרות הראשונות למימרה של אביי – המעבר בין שתי המימרות הראשונות משמו של רב נחמן למימרה השלישית משמו של אביי לא היה כל-כך מוצלח, מפני שהקשר ביניהן היה לוקה בחסר: נושא הסולם, למשל, לא הוזכר בשתי המימרות הראשונות. כתוצאה מכך, הייתה יכולה להתעורר שאלה: מה הקשר בין שתי הברייתות הראשונות למימרה של אביי, העוסקת בעניין סולם רחב ארבעה, אלא, כאמור, הברייתא "בא למעטו" ושאר ענייני המיעוט מהווים הקדמות למימרה: "אמר אביי", המשמשת כחלק השלישי במבנה המשולש.

מבנה משולש על-פי תוכן המימרות

לאור חילופי-הנוסחאות בשמות החכמים – אין אפשרות לקבוע מבנה משולש, הבא בשמם של האמוראים.

אפשרות אחרת היא, שיש מבנה משולש בשלוש המימרות הללו על סמך התוכן.

נציג תחילה במקביל את שתי המימרות הראשונות משמו של רב נחמן, ואחר-כך – את המימרה של "אמר אביי".

המימרה הראשונה

אמר רבה (אמר) רב הונא אמר רב נחמן:

אמר רב שיזבי אמר רב נחמן:

כותל שבין שתי חצירות,³¹

חריץ שבין שתי חצירות,³²

31. כ"מ (לעיל הערה 1): "גבוה עשרה טפחים"; וכן בכ"ו"ב (לעיל הערה 1); כ"א (לעיל הערה 1); הר"ח (לעיל הערה 2), עז"א, נוסף: "גבוה ורחב ד"; וצ"ל: "גבוה י"; השו"ה הר"ח (שם), פד ע"א: "גבוה י' ורחב ד"; ברי"ף (לעיל הערה 1), עז"א נוסף: "גבוה י' טפחים"; הרא"ש (לעיל הערה 1) עז"א נוסף: "עשרה טפחים"; המאירי (לעיל הערה 28), עז"א, נוסף: "גבוה עשרה"; וכן י"ט מאשכנזי, **חידושי הריטב"א: מסכת עירובין**, מהדורת מ' גולדשטיין, ירושלים תשל"ה, עמ' תרצח; גירונדי (לעיל הערה 23), עז"א, דה: "כותל", נוסף: "גבוה עשרה ורחב ארבעה"; רמב"ם (לעיל הערה 13), ג ט"ו: "רחב ארבעה והיה גבוה עשרה"; ב"ח טור שם סי' שע"ב סע' 1 ו ד"ה: "ומיהו הרמב"ם": "ואין ספק דכך היה גורס בגמרא ורחב ארבעה", וד"ה: "אכן": "בספרי התלמוד שבידינו לא כתוב ורחב ד' לא לגבי כותל ולא לגבי חריץ", וד"ה: "ומכל מקום": "ובאלפסי ישן ראיתי גם כן, שאין כתוב בו ורחב ארבעה לא בכותל ולא בחריץ"; **תשובות גאוני מזהר ומערב**, מהדורת י' הכהן מיללער (=מילר), ירושלים תשכ"ז, סי' כט עמ' י': "גבוה מעשרה ורחב מארבעה".

32. כ"מ (לעיל הערה 1): "גבוה עשרה טפחים"; כ"ו"ב (לעיל הערה 1): "עמוק עשרה טפחים"; וכן כ"א (לעיל הערה 1); הר"ח (לעיל הערה 2), עז"א: "עמוק י' ורחב ד"; וכן הר"ח (שם), פד ע"א; הרי"ף (לעיל הערה 1) עז"א נוסף: "עמוק י' ורחב ארבעה"; השו"ה **גהות הב"ח על הרי"ף**, אות (א): "ורחב ארבע [...] בגמרא אינו וכן באלפסי ישן אינו [...] וכן נראה לכאורה [...] אבל באשר"י כתוב גם כן ורחבו ד' [...] גם ברמב"ם פ"ג [...] ואם באנו לומר, שדעת הרי"ף כך, צריך לגרוס ג"כ גבי כותל רחב ד'. וק"ל"; הרא"ש עירובין עז"א נוסף: "עמוק עשרה ורחב ארבעה"; בהמאירי (לעיל הערה 16), עז"א, ד"ה: "אמר רב שיזבי" – נוסף: "עמוק י' ורחב ד".

המימרה הראשונה

צידו אחד³³ גבוה עשרה טפחים,

וצידו אחד שוה לארץ

נותנין אותו לזה ששוה לארץ,³⁵

משום דהוה³⁶ לזה – תשמישו בנחת,

ולזה – תשמישו בְּקֶשֶׁה,

וכל³⁹ לזה בנחת, ולזה בְּקֶשֶׁה –

נותנין אותו⁴⁰ לזה שתשמישו בנחת

המימרה השנייה

צידו אחד עמוק³⁴ עשרה,

וצידו אחד שוה לארץ

נותנין אותו לזה ששוה לארץ,³⁷

משום דהוה³⁸ ליה לזה – תשמישו בנחת

ולזה – תשמישו בְּקֶשֶׁה, וכו'

[... וכל לזה תשמישו בנחת, ולזה בְּקֶשֶׁה –

נותנין אותו לזה שתשמישו בנחת]⁴¹

שתי המימרות הללו דומות מאוד בתוכן, ולכן הן הובאו זו אחר זו כשני החלקים הראשונים במבנה המשולש. הפתיח של המימרה הראשונה: "כותל שבין שתי חצירות" בא בהתאם לרישא מהמשנה: "כותל שבין ב' חצירות". לשתי המימרות הללו אפשר לצרף מהבחינה התוכנית גם את המימרה: "אמר אביי: כותל שבין שתי חצירות" – כמימרה שלישית, מפני שהפתיח שלה מתאים לפתיח של המימרה הראשונה: "אמר רבה (אמר) רב הונא אמר רב נחמן: כותל שבין שתי חצירות", הבאה גם היא בהתאם לרישא מהמשנה: "כותל שבין ב' חצירות", ובקשר לדין שם: "מערבין אחד".⁴²

כל הנושאים בין המימרה השנייה למימרה השלישית – משמשים מעין הקדמה לעריכת המימרה השלישית.

33. יהודה הברצלוני (לעיל הערה 1), ה' עירובי חצרות, סי' קיד, עמ' 140-141, ללא: "צידו אחד"; וכן י"ט מאשבילי (לעיל הערה 31), עמ' תרצח.

34. יהודה הברצלוני (שם) והע' לו חסר: "צידו אחד עמוק"; אגודה עירובין עז ע"א: "עמוקים עשרה טפחים ומצידו".

35. הר"ח (לעיל הערה 2), עז ע"א: "היה לזו ששוה לארץ", והע' * המגיה: "וצ"ל נותנין אותו [...] משום דהוי לזו"; יהודה הברצלוני (לעיל הערה 1), ההמשך הוא: "הי' לזה תשמישו בנחת ולזה תשמישו בקשה – נותנין אותו לזה שתשמישו בנחת" – כהלכה, העומדת בפני עצמה, ולא כפי נוסח הדפוס: "משום דהוה לזה" וכו' – הבא שם בסוגיא כנימוק להלכה שלפניו; כך – גם בדברי הר"ף (לעיל הערה 1) עז ע"א: "מאי טעמא משום דהוה ליה" וכו'; השוו **פירוש רבינו הננאל בן שמואל: על מסכת עירובין**, מהדורת ש' קליין, ירושלים תשנ"ו, עז ע"א, החולק על גירסה זו: "וזה הכתוב בהלכות היה לזה ביד, אינו גירסא דגמ'. אלא גירסא דגמ' בואו [=ו], ואינו מילת' באנפי נפשה, אלא סיומא דמילתא הוא, וכך גירסא דגמ': הוה לזה תשמישו בנחת, ולפי גירס' הרב [הר"ף] היה ביד קשה פירושה. וכך גבי חריץ הוה לזה, וכך גורס רבינו"; המאירי (לעיל הערה 28), עז ע"א, סבור: "ומה שאמר אח"כ היה לזה תשמישו בנחת וכו' – אינו אלא פי' [רוש] בעלמא [...] וכן חריץ", ולא חלק מהמימרה המקורית משמו של רב נחמן.

36. מכאן ספק, אם הוא מדברי בעל המימרה; ראו פרידמן, **פרק האשה רבה בבבלי: בצירוף מבוא כללי על דרך חקר הסוגיא**, ניו-יורק תשל"ח, עמ' [25] סע' א, ועמ' [31] – [32] סע' יד; השוו הלבני (לעיל הערה 30), עמ' רא, הע' 1: "האם זה [...] שהמימרה היא בעברית וה'לא אמרו' וכו' הוא בארמית הוא סימן שאינו מבעל המימרה?".

37. יהודה הברצלוני (לעיל הערה 1), ההמשך הוא: "היה לזה תשמישו בנחת ולזה תשמישו בקשה – נותנין אותו לזה שתשמישו בנחת" – כהלכה העומדת בפני עצמה, ולא כפי נוסח הדפוס: "משום דהוה לזה" וכו' – הבא שם בסוגיא כנימוק להלכה שלפניו.

38. ראו לעיל הערות 36-37.

39. יהודה הברצלוני (לעיל הערה 1), חסר מ"וכל לזה" עד סוף המשפט.

40. י' זיטמן, **עזרת ישראל**, ירושלים תשמ"ב, עז ע"א, ד"ה: "תוספות ד"ה כותל", מבאר את הלשון: "נותנין אותו", שהרי "לגבי זה הוא חצרו ממש שהוא לו תוך עשרה, ולחבירו הוא יותר מעשרה, ואיך יהי' לחבירו חלק ברשותו", ומתריך שם.

41. ראו רבינוביץ (לעיל הערה 1), עמ' 306, אות ו בשם דפוס שאלוניקו.

42. ר"ח (לעיל הערה 2), עז ע"ב, רש"י (לעיל הערה 27), עז ע"ב; הרא"ש (לעיל הערה 1) עז ע"ב.

מצויות התאמות נוספות בין המימרה הראשונה והשלישית: שתייהן עוסקות בנושא כותל,⁴³ ויש קשר בין המימרה השלישית למימרות הראשונה והשנייה גם מבחינת דיני המיעוט.⁴⁴ לפיכך, המימרה של אביי יכולה לשמש כחלק השלישי, המשלים את המבנה המשולש בסוגיה, שאם לא כן יקשה "מה טעם ראה העורך להקדים את דברי אביי לדברי רב נחמן, שקדם לו בשני דורות?".⁴⁵

הקדמה למבנה המשולש השני

בסוגיה (עז ע"ב) יש דיון מקדים משמו של רב ביבי בר אביי, העוסק בדיני מי שבנה אצטבה מעץ (כלומר, מדרגות מעץ) בסמוך לכותל בחצרו – כדי למעט את גובהו של הכותל מעשרה טפחים; על-ידי כך היא מותרת לו להשתמש בראש הכותל. לאחר-מכן, הביאו את המימרה של "ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה", העוסקת במי שממעט את גובה הכותל על-ידי סולם ששליבותיו פורחות (כלומר, הבנוי בצורה של שלבים), כדי שיוכל להשתמש בראש הכותל. בכך דומה דין "סולם ששליבותיו פורחות" – לדין "איצטבה" הקודם, ולאור התאמה זו הביאו אותו כאן בסוגיה (דבר שמעורר בעיה א-כרונולוגית).

בהקשר זה הובאו שתי מימרות נוספות, העוסקות במיעוט הכותל – משמו של "ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה".

האחת עוסקת במיעוט גובה הכותל על-ידי הנחת ראשו של סולם על זיו, היוצא מתוך הכותל, המצוי בין שתי חצרות, כשמידותיו של הזיו הן ארבעה טפחים על ארבעים טפחים; כך בעל החצר, שהניח סולם כלשהו על הזיו, יוכל להשתמש בראש הכותל – בצירוף הגבלות מסוימות שצוינו בסוגיה.

השנייה עוסקת במיעוט גובה כותל של תשעה עשר טפחים, המצוי בין שתי חצרות על-ידי זיו אחד באמצע הכותל והנחת סולם עליו, כדי שבעל החצר יוכל להשתמש בראש הכותל. אולם כותל של עשרים טפחים בין שתי חצרות – מצריך שני זיזים שבולטים מכותל: זיו אחד – בגובה של עד עשרה טפחים מהקרקע, והזיו השני – עד עשרה טפחים מראש הכותל, כשסולמות כלשהם מונחים על כל אחד משני הזיזים הללו, כדי שבעל החצר יוכל להשתמש בראש הכותל.

המבנה המשולש השני

שלוש המימרות, הבאות לאחר המבנה המשולש הראשון בסוגיה, הן כדלהלן:

1. ואמר⁴⁶ רב נחמן אמר רבה בר אבוה: ⁴⁷ סולם ששליבותיו פורחות.⁴⁸

43. יצחק מקרלין, ספר קרן אורה: על מסכת... עירובין, ירושלים תש"ז, עז ע"ב, ד"ה: "גמרא אם יש": "דכל הסוגיא איירי בכותל".

44. ר"ב שוף, מנחת זכרון: על מסכת עירובין, ירושלים תשכ"ח, עז ע"ב, ד"ה: "ברש"י ז"ל בד"ה ואין": "דודאי לענין מיעוט לבד, אפילו מרוחקין זה מזה ד' הוי מיעוט לזה שהסולם עומד בחצרו, דלא גרע מהא דרבה אמר רב הונא אמר רב נחמן: כותל שצדו א' כו' וחרין".

45. נ' עמינח, בטיטוה לעריכת מסכתות שבת ועירובין בתלמוד הבבלי לסוגיא זו (ותודתי – לו), השווה לפי תשובתו שם: "נראה לי משום הניסוח של דבריו של אביי, הפותחים כפסקה של המנה (=הקטע): כותל שבין שתי חצרות". גם לפי שיטתו אפשר לומר, שדברי "אמר אביי" לא רק פותחים את המנה (=הקטע) של הפסקה: כותל שבין שתי חצרות, אלא גם סוגרים את המנה (=הקטע) הקודמת – כחלק השלישי במבנה משולש, שהתחיל בדברי "אמר רבה" (אמר) רב הונא אמר רב נחמן: כותל שבין שתי חצרות".

46. בכ"מ: "אמ"; וכן בכז"ב וכי"א; רבינוביץ (לעיל הערה 1), עז ע"ב, אות ר': "אמר] ר"נ וכו"ה ישר וכו"ה בכת"י אוקספורד ובדפוס שאלוניקי" [הסוגריים המרובעים במקור].

2. ואמר⁴⁹ רב נחמן אמר רבה בר אבוח: ⁵⁰ זיז היוצא מן הכותל.⁵¹

3. ואמר רב נחמן⁵² אמר רבה אבוח: ⁵³ כותל תשעה עשר.⁵⁴

היחס בין המימרה של רב ביבי בר אביי למימרה הראשונה משמו של רב נחמן אמר רבה בר אבוח

המימרה הראשונה משמו של "ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח: סולם ששליבותיו פורחות" וכו', הפותחת את המבנה המשולש השני – הוצבה בראש המבנה המשולש, מפני שהיא עוסקת בסולם ובנושא המיעוט בהתאם למימרה, שקדמה לה משמו של רב ביבי בר אביי, העוסקת ב"איצטבא על גב איצטבא"⁵⁵ (המהווה, למעשה, מעין סולם)⁵⁶ והמיעוט: "אם יש באיצטבא התחתונה ארבעה – ממעט".

קיים קשר נוסף בין שתי המימרות הללו, המבהיר את עריכת המימרה הראשונה משמו של "רב נחמן אמר רבה בר אבוח" בראש המבנה המשולש, ולאחר המימרה של רב ביבי בר אביי מההיבט ההלכתי בכך שדיניהם שווים:⁵⁷ גם אצטבה וגם סולם ששליבותיו פורחות – צריכים להיות רחבים ארבעה על ארבעה בכדי למעט – לפי שיטה אחת,⁵⁸ או רק ארבעה באורך – לפי שיטה אחרת.⁵⁹ שתי המימרות הללו באות בעקבות דברי המשנה מהרישא: "ורוחב ארבעה".⁶⁰

47. ר"ה (לעיל הערה 2), ע"ז ע"ב חסר: "אמר רבה בר אבוח".

48. עירובין עו ע"ב.

49. מג"מ (לעיל הערה 13) ג'ו: "א"ר נחמן אמר רבה בר אבוח", ללא ו' החיבור.

50. ר"ה (לעיל הערה 2), עו ע"ב – עז ע"א חסר: "אמר רבה בר אבוח".

51. עירובין עו ע"א – עז ע"א.

52. מג"מ (לעיל הערה 13) ג'ו חסר: "אמר רב נחמן".

53. ר"ה (לעיל הערה 7), עז ע"א חסר: "אמר רבה בר אבוח"; השוו לקמן פד ע"א: "אמר רב נחמן: בכותל תשעה עשר – עסקינן, וזיז יוצא ממנו".

54. עירובין עז ע"א.

55. רמב"ם (לעיל הערה 13), ג'ה: "בנה מצבה על גבי מצבה".

56. רש"י (לעיל הערה 27), עז ע"ב ד"ה: "בנה איצטבא": "של ע"ז"; לקמן עז ע"א: "סולם זקוף ממעט... מידי דהוה איצטבא על גבי איצטבא" משמע, שאצטבה על גב אצטבה כמו סולם; ר' מ' בן ר' שמעון המעילי, **ספר המאורות**, ד: עירובין, מהדורת מ"י הכהן בלוי, ניו יורק תשכ"ז, עז ע"א: "דסולם זקוף ממעט מידי דהוה אצטבה על גבי אצטבה"; תוס' שם עז ע"ב ד"ה: "אם יש": "[...] ואיצטריך לאשמיעינן באיצטבא ובסולם ששליבותיו פורחות", משמע מהצריכותא, שאצטבה כמו סולם, ולא רק לעניין ההלכה; שפת אמת עירובין עז ע"ב: "ואפשר, דגם רש"י מודה לזה ומפרש הכא נמי: דיש הרבה איצטבאות עד ראש הכותל – דומיא דסולם, דסתמא גבוה עד ראש הכותל".

57. ר"ה (לעיל הערה 2), עז ע"ב: "ודברי רב נחמן נמי בהאי טעמא שייך דאמר: סולם ששליבותיו פורחות". "האי טעמא" מתייחס למימרה הקודמת של רב ביבי בר אביי; רש"י (לעיל הערה 27), עז ע"ב ד"ה: "אי נמי אין בה ד": "ומיעוט באויר – לאו שמייה מיעוט", ביחס לאצטבה, וד": "אי נמי כו": "כדפרישית גבי איצטבא", שמיעוט באויר – לאו שמייה מיעוט ביחס לסולם ששליבותיו פורחות; המאירי (לעיל הערה 16), עז ע"ב, עמ' רנא: "ודין זה הסולם [ששליבותיו פורחות] הוא כדן איצטבא על גבי איצטבא האמור למעלה".

58. רשב"א, **הידושי הרשב"א: מסכת עירובין**, מהדורת י"ד אילן, ירושלים תשמ"ט, עמ' תעב; י"צ דיננר, **הגות על מסכת עירובין, ביצה וסוכה בבלי וירושלמי**, פראנקפורט דמיין תרנ"ו: "בנה איצטבא ע"ג איצטבא, ויש באחת מהן ארבעה [...] מיעט [...] ובודק אגב אשמועינן, דדין זה ג"כ בסולם ששליבותיו פורחות".

59. רש"י (לעיל הערה 27), עז ע"ב, ד"ה: "אם יש": "בתחתונה אורך ד", ולא הזכיר: "ד' על ד"; ר' יוסף-משה מלאמא, **נחל הערבים**, וורשה תרנ"ו, עירובין עז ע"ב ד"ה: "תוס' ד"ה אם יש": "ואדרבה עוד נראה ראייה לפירושו ז"ל [של רש"י], דמדקאמר התם להדיא גבי זיז ד' על ד', ש"מ דהכא באיצטבא וסולם, דקאמר סתמא ארבעה - משך ד' קאמר, ולא קאמר ד' על ד'".

60. עירובין עו ע"ב.

נחיצותה של המימרה הראשונה – כחלק הראשון במבנה המשולש

גם במקום זה בסוגיה – כמו במבנה המשולש הראשון בסוגיה⁶¹ – חוזרת השאלה: אם הדינים שווים גם במימרה של רב ביבי בר אביי וגם במימרה של אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה, מדוע הוצרכו להשמיע את שתי המימרות הללו?

יתרה מזו, הואיל וכבר השמיעו תחילה את מימרת רב ביבי בר אביי לפני המימרה הראשונה של "ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה", נמצא, שהמימרה הראשונה של אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה היא, לכאורה, מיותרת,⁶² ואם-כן, לשם מה נאמרה בסוגיה?

בעלי התוספות כבר השיבו על קושי זה את התשובה ההלכתית על-פי העיקרון של צריכותא לשתי המימרות הללו – כפתרון לבעיה.⁶³

אך אפשר לומר גם בדרך אחרת: אף-על-פי שדיניהם שווים, ואולי משום שדיניהם שווים (ו"ייסודם – במקור תנאי, ומכאן – לשונם הזהה"),⁶⁴ עורכי הסוגיה היו צריכים לחזור ולהשמיע לנו גם את המימרה הראשונה של אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה בנוסף למימרה של רב ביבי בר אביי, מפני שהמימרה משמו של אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה היא החוליה הראשונה במבנה המשולש משמו של אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה, והיא באה כהמשך ובהתאם למימרה הקודמת של רב ביבי בר אביי.

מיקומה של המימרה הראשונה כחלק הראשון במבנה המשולש

מבחינה כרונולוגית מיקומה של המימרה הראשונה כחלק הראשון במבנה המשולש השני – מעורר את הקושי: מה טעם ראה העורך להקדים גם את דברי רב ביבי בר אביי לדברי רב נחמן אמר רבה בר אבוה?

נראה לומר, שהקדימו את דברי רב ביבי בר אביי לדברי רב נחמן בר אבוה וערכו אותם בסמוך לאחר דברי אביי, הן מפאת יחסי הקירבה ביניהם, והן לאור הרצף הענייני השווה בין המימרות שלהם⁶⁵ – בנושא סולם ונושא המיעוט: רחב ארבעה – ממעט, כששתיהן באות ממקור פומבדיטאי,⁶⁶ שאם לא כן, הם יכלו להשמיע את המימרה של רב ביבי בר אביי – באצטבה על גבי אצטבה – משמו של שמואל.⁶⁷ כך התאפשר לעורכי הסוגיה לרכז ביחד ובמקום אחד את שלוש מימרותיו של אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה – כמבנה משולש שני באותה סוגיה, בלי לקטוע את המבנה המשולש במימרות אחרות שאינן משמו, מפני שזו הייתה המגמה העדיפה על עורכי

61. ראו לעיל הערה 45.

62. מהרש"א עירובין עז ע"ב ד"ה: "בא"ד ואצטריד": "לפרש"י [...] לא איצטריכי תרויהו דבין באיצטבא ובין בסולם – איכא אירא"; שפת אמת (לעיל הערה 56) עז ע"ב ד"ה: "בתוס' ד"ה אם יש": "ע"י במהרש"א, דלפי רש"י קשה למאי אצטריכי תרויהו"; המאירי (לעיל הערה 16), עז ע"ב, עמ' רנא: "ודין זה הסולם [ששליכותו פורחות] הוא כדין איצטבא על גבי איצטבא האמור למעלה", ובהע' 116 העיר: "יש לעיין מה חידוש יש בזה".

63. תוס' שם עז ע"ב ד"ה: "אם יש באיצטבא"; ראו לעיל הערות 24, 26, לגבי הצריכותא.

64. עמינח (לעיל הערה 45) השווה מג"מ (לעיל הערה 13) ג ה: "ורבינו לא הזכיר ויש בעליונה ארבעה, ואפשר שלא היה בגרסתו", משמך, אפשר, שיש גרסאות אחרות במימרה של רב ביבי בר אביי והמימרה הראשונה משמו של רב נחמן אמר רבה בר אבוה.

65. ר"ח (לעיל הערה 2), עז ע"ב: "וכן אם בנה איצטבא ע"ג איצטבא". "וכן" מקשר למימרה הקודמת של אביי.

66. עמינח (לעיל הערה 45).

67. עירובין עז ע"א: "אמר שמואל, ולא ידע אבא טעמא דהא מילתא? מידי דהוי אאיצטבא על גב איצטבא".

הסוגיה, גם אם הדבר יוצר אי-סדר מבחינה כרונולוגית. במילים אחרות, המבנה המשולש בסוגיה עדיף היה על הסדר הכרונולוגי.

המבנה המשולש

את המבנה המשולש בסוגיות התלמוד הבבלי כבר הדגים ש"י פרידמן בפרק שלם במסכת יבמות.⁶⁸ בסוגיה שלנו במסכת עירובין – הובאו שלוש מימרות משמו של "ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה", היוצרות מבנה משולש, המבוסס על שמו של החכם. מבנה משולש זה הוא השני בסוגיה, והוא מצטרף למבנה המשולש הראשון באותה סוגיה – בסגנון של שילושים.⁶⁹

המימרה של רב ביבי בר אבבי – באה לאחר המימרה של "ואמר אבבי" לאור התכנים השווים ביניהם. המימרה של רב ביבי בר אבבי באה לאחר דברי "ואמר אבבי" לאור הקירבה המשפחתית בין בעלי המימרות, ומפני ששתי המימרות שלהם עוסקות באותם נושאים: סולם ונושא המיעוט – ברוב ארבעה. המימרה של רב ביבי בר אבבי קדמה מבחינה כרונולוגית למימרה הראשונה משמו של "ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה", ולמעשה, היא מייתרת את המימרה של רב נחמן אמר רבה בר אבוה – לולא נחיצותה כחלק הראשון במבנה המשולש השני באותה סוגיה. אלמלא כן לא יהיה ברור, מדוע נצרכה המימרה הראשונה של רב נחמן אמר רבה בר אבוה.

את שלוש המימרות הללו ערכו כאן בסוגיה ביחד⁷⁰ כמבנה משולש – הן מפני שהן נמסרו משמו של אותו חכם: "ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה",⁷¹ והן מפאת השרשור התוכני המשתלשל ביניהם:⁷²

המימרה הראשונה פותחת ב"סולם ששליבותיו פורחות, אם יש בשליבה התחתונה ארבעה – ממעט" וכו'.

המימרה השנייה ממשיכה ב"זיז, היוצא מן הכותל ד' על ד',⁷³ והניח עליו סולם כל שהוא – מיעטו".

המימרה השלישית מסיימת ב"כותל תשעה עשר – צריך זיז אחר להתירו" וכו'.

הקשר התוכני בין המימרה הראשונה לבין השנייה הוא השימוש בסולם ונושא המיעוט.⁷⁴

68. פרידמן (לעיל הערה 36).

69. פרידמן (שם), עמ' 43] מציין סגנון של "שילושים בתוך שילושים".

70. לכאורה, המימרות השנייה והשלישית יכלו להיות בסמוך למשנה י ד: "זיז שלפני החלון".

71. י"ג אפשטיין, **מבואות לספרות התנאים**, ירושלים תשי"ז, עמ' 302: "ואמר ר' פלוני" שבבבלי, כלומר שחרז השונה כאן בדרכו כמה דברים שונים, רק מפני **שם** "ה א ו מ ר" (הרווח במקור); השו"א ווייס, **על היצירה הספרותית של האמוראים**, ניו-יורק תשכ"ב, עמ' 202: "נראה אפוא יותר, שהן באו לתוך תלמודינו בצורת קבצים מן המוכן".

72. ווייס (שם), עמ' 201, ובעמ' 202 כתב: "המימרות שבקבצים אלה הן עפ"י רוב מענין המסגרת או לכה"פ מענין לענין".

73. מג"מ (לעיל הערה 13) ג ו: "א"ר נחמן אמר רבה בר אבוה, זיז שיוצא מן הכותל", לא גרס: "ד' על ד'", ובסיפא של דבריו שם: "ויש לתמוה [...] למה לא ביארו בגמרא זיז רחב ארבעה על ארבעה"; ראו לקמן הע' 79, בדברי ר' י"ד זינצהיים, **יד-דוד**, ירושלים תשל"ל, עירובין עז"א, הסיק מתמיהת המג"מ בקשר לגירסתו, וכתב בקשר לגירסת התוס': "ואפשר, דגם התוספות לא היתה בגירסתם [ד' על ד'], ולכן לא הקשו ממנה לרש"י לעיל גבי איצטבא".

74. בית יוסף טור אורח חיים שם סי' שעב סק"ב ד"ה: "ומ"ש והוא שלא תהא התחתונה": "למד כן ממאי דאמרינן התם (עז): רב נחמן אמר רבה בר אבוה גבי סולם ששליבותיו פורחות".

הקשר התוכני בין המימרה השנייה לשלישית הוא הזיו ונושא המיעוט (שכך יש שמפרשים את המילה: "להתירו"),⁷⁵ ויש המפרשים, שגם סולם שייך בשתייהן.⁷⁶

הצד השווה בכל שלוש המימרות הללו, שכולן באות ביחס לדרכי המיעוט בכותל,⁷⁷ ולשיטות מסוימות, גם אצטבה, סולם ששליבותיו פורחות, זיו היוצא מן הכותל,⁷⁸ וזיו, שצריך בכותל תשעה עשר להתירו – כולם צריכים להיות רחבים ארבעה על ארבעה כדי למעט,⁷⁹ ולשיטה אחרת, אפשר להסתפק גם בארבעה באורך.⁸⁰

מבנה משולש, הזחה בשמות החכמים הללו: "אמר רב נחמן אמר רבה בר אבון אמר רב" כפי הסוגיה כאן – מצוי גם במסכת שבת.⁸¹

לסיכום, הראינו במאמר זה, תופעה מיוחדת בסוגיה זו, והיא עריכת שני מבנים משולשים, הבאים זה אחר זה במהלך סוגיה אחת – תוך כדי ניסיון להבהיר את דרכם של העורכים בעריכת שני המבנים המשולשים הללו.

75. ר"ח (לעיל הערה 2), ע"א: "כותל י"ט טפחים גובהו, זיו אחד ממעט אותו"; הרא"ש (לעיל הערה 1) ע"א: "כותל תשעה עשר – צריך זיו אחד למעטו, כותל עשרים – צריך שני זיון למעטו"; השו"ת הגהות המרדכי, עירובין ע"ב [לפרק: כל גגות, ד"ה: הלון]: "מדקאמר לקמן התירו, והכא נקט לשון מיעוט" – מבחין בין לשון מיעוט כמו באצטבא וסולם ששליבותיו פורחות לבין לשון התירו – כמו בכותל תשעה עשר, שצריך זיו אחד להתירו; רבינו ירוחם ספר תולדות אדם וחוה נתיב שנים עשר חלק חמישה עשר ע"א: "כותל שגבוה י"ט – צריך זיו אחר למעטו".
76. רש"י (לעיל הערה 27), ע"א: ד"ה: "צריך זיו": "בסולם כל שהוא"; רשב"א (לעיל הערה 16), שער ד, א, ע"א: טו, אות טו: "ולדעת רש"י, מימרא זו דר"ג מישך שייכא למימרא הקודמת שם, שמפורש בה שהניח סולם כ"ש"; אך השוהה מג"מ (לעיל הערה 13) ג' ו: "[...] וזהו שלא הזכירו סולם במימרא השנית" [הכוונה ב"כותל תשעה עשר" וכו'] (ע"א) [מבאר את העדר הסולם במימרה השלישית: "כותל תשעה עשר" וכו'].
77. ביחס למימרה הראשונה – ראו רש"י (לעיל הערה 27), ע"ב, ד"ה: "ששליבותיו פורחות": "וזקפו אצל הכותל", וד"ה: "אם יש בשליבה": "ובה נתמעט הכותל". המימרה השנייה מציינת במפורש: "זיו היוצא מן הכותל [...] מיעטו". המימרה השלישית: "כותל תשעה עשר – צריך זיו אחד להתירו". להתירו, כלומר למעטו, ראו לעיל הע' 75; ראו הר"ח (לעיל הערה 2), ע"א: "אמר רב נחמן כותל י"ט טפחים גובהו זיו אחד – ממעט אותו".
78. ראו לעיל הע' 72.
79. רשב"א (לעיל הערה 58), ע"א: ד"ה: "השווה הר"ח (שם), ע"א: "הגהות מרדכי (לעיל הערה 75), ע"ב [לפרק: כל גגות, ד"ה: הלון]: "דבעינן כל סולם רחב ארבע. ונראה, דכל היכא דקא ממעט – בעינן רחב ארבע על ארבע"; מג"מ (לעיל הערה 13) ג' ו: "[...] ויש לרש"י ז"ל בזה שטה אחרת. גם למפרשים אחרונים יש פירוש אחר [...] וזה לשון הרשב"א ז"ל: זיו רחב ארבעה על ארבעה [...] (זיו היוצא מן הכותל) [...] וכ"כ בדין מימרא שנייה [כותל תשעה עשר – צריך זיו אחד להתירו] שרוחב הזיון ארבעה על ארבעה וזו היא שיטת ההשגות. ויש לתמוה לפירוש זה: למה לא ביאורו בגמרא זיו רחב ארבעה על ארבעה"; לאור תמיהה זו, הסיק זינצהיים (לעיל הערה 73), ע"א: "נראה, שלא ה' בנוסחתו ד' על ד', שהרי הוא תמה, למה לא אמרו בגמרא זיו ד' על ד'".
80. רש"י (לעיל הערה 27), ע"ב, ד"ה: "אם יש": "בתחתונה אורך ד", ד"ה: "אי נמי כו': "כדפרישית גבי אצטבא"; רש"י (שם), ע"א, וד"ה: "והניח עליו סולם": "אפילו אין ברוחבו ד'".
81. שבת קט"ז ע"ב; אלבק (לעיל הערה 10), ע"א: 207.